

Паслугач не знойдзены, або Складанасці беларускамоўнай камп'ютарнай тэрміналогіі

Каля трох гадоў таму ўпершыню пачала карыстацца *Total commander* па-беларуску. Было зручна, хаця такая версія крыху здзіўляла маіх знаёмых, якія прывыклі да рускамоўнага афармлення камп'ютарных праграм. Цяпер пераклучылася на беларускамоўную пошту, у такой жа версіі карыстаюся «Фэйсбукам». Аднак я як філолаг адразу заўважыла шэраг арфаграфічных і граматычных недакладнасцей, а часам няякаснасць перакладаў.

Вядома, хвала тым, хто спрабуе перакласці папулярнае праграмае забеспячэнне на беларускую мову. Гэта своеасаблівы нацыянальны крок і, мяркую, спосаб павышэння прэстыжу нашай мовы сучаснымі сродкамі. Але звычайнаму карыстальніку, які, скажам, мае пераважна рускамоўную сферу зносін ці не ўнікае ў тонкасці гістарычнага развіцця беларускай мовы, цяжка разабрацца, чаму ў камандах праграм, афармленні сайта з'явіліся «*сыстэма*», «*версія*», «*наведальнік*», «*камп'ютар*», «*нумар тэлефону*? Чаму *сервер* — гэта *паслугач*, *всплываючае меню* — гэта *выныркі*, а слова *блокіровка* мае варыянты — *блакоўка*, *блакаванне*, калі нарматыўны пераклад *блакіроўка*.

«Людзі прыходзяць і бачаць: сучасныя веды выкладаюцца на беларускай мове.»

«Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008) рэкамендуюць большасць запазычаных дзеясловаў ужываць з суфіксам *-ава-* (*-ява-*): *імпартаваць*, *рэдагаваць*, *фарматаваць*, а з *-ірава-* (*-ырава-*) — тады, калі можа парушыцца фармальна і семантычная акрэсленасць: *капіраваць*, *дэкадыраваць*. Паводле «Кароткай граматыкі беларускай мовы» (2007) дзеяпрыметнікі з суфіксам *-уч-* (*-юч-*), *-ач-* (*-яч-*) з'яўляюцца нарматыўнымі, таму трэба лічыць правільным пераклад *текущее окно* — *бягучае акно*. Непакоіць, што некаторыя тэрміны маюць некалькі варыянтаў назваў: *прыложне* — *дастасаванне*, *прыладдзе*, *дадатак*; *настройкі* — *настройкі*, *налады*, *налады*, *прылады*; *інструменты* — *інструменты*, *прылады*. Прычым, гэтыя тэрміны з-за няправільнага разумення спецыфікі іх значэння могуць звесціся да адзінага — «*прылады*». Больш складаным з'яўляецца не засваенне неалагізмаў, а пераклад слоў, што пашырылі сваё значэнне: *акно*, *загрузка*, *папка*. На сайце <http://belazar.info/belsoft> выкладзена больш як 250 перакладаў розных праграм і дадатак, але яны патрабуюць удакладнення тэрміналогіі, што сцвярджаюць і самі аўтары.

Распрацовак у галіне беларускамоўнай камп'ютарнай тэрміналогіі няшмат. Гэта «Англа-беларускі слоўнік па інфарматыцы» А. Кабайла, Н. Савіцкай (2008), дзе, дарэчы, ёсць і граматычныя паказчыкі роднага склону адзіночнага ліку некаторых слоў: *дысплей -я, кэш -а, відарыс -а і дам -у, слот -у, ліміт -у*; «Тлумачальны слоўнік па інфарматыцы» М. Савіцкага (2009),

школьных падручнікі аўтараў А. Пушчава, Г. Забароўскага, А. Лапо і інш. Некаторыя даведнікі выйшлі ў 1990-я гг.: «Лабараторныя работы па курсу «Інфарматыка і вылічальна тэхніка» для студэнтаў педагагічных ВНУ» (1995), «Інфарматыка: беларуска-рускі тэрміналагічны слоўнік» (1996), «Заданні да вылічальнай практыкі па курсу «ЭВМ, інфарматыка, практыкум па праграмаванню»...» (1995), «Праграмаванне на алгарытмічнай мове Турба Паскаль...» (1995). Сёння інфармацыйныя тэхналогіі як самая перспектыўная галіна ведаў вывучаюцца з шостага па адзінаццатага клас школы, існуе ў рэспубліцы і беларускамоўнае навучанне. Але апошні падручнік для 6-га класа выйшаў толькі на рускай мове, спецыяльныя рабочыя сшыткі на беларускай і не выдаваліся. Выходзіць, вучні павінны ўвесь час вагацца паміж дзвюма мовамі. Відавочна, пашырэнне колькасці спецыяльных беларускамоўных дапаможнікаў, іх рэклама патрэбна і будзе карыснай. Аўтар артыкула высветліла, якім чынам ідзе працэс навучання інфарматыцы на беларускай мове і з якімі пытаннямі сутыкаюцца выкладчыкі.

Сустрэча з Нінай Аверынай, настаўніцай інфарматыкі беларускамоўнай гімназіі № 9 г. Мінска, паказала: навучанне па-беларуску можа быць цікавым. Ніна Віктараўна — чалавек з багатым жыццёвым і прафесійным досведам, а ў школе выкладае інфарматыку з 1990-х гг. Зразумела, займацца ў такога майстра — адно задавальненне. «Тэарэтычныя веды займаюць адно з найважнейшых месцаў у навучанні, гэта аснова, без якой немагчыма рухацца далей. У мяне часта праводзіцца спецыяльныя тэарэтычныя кантрольныя ў форме гульні: так, дзеці з дапамогай магнітнай вудачкі выцягваюць сабе пытанне і дзякуючы нестандартнаму падыходу за-свойваюць тэорыю «назубок», — дзеліцца Ніна Віктараўна. Гімназісты зацікаўлены ў вывучэнні азначэнняў на беларускай мове і выкарыстанні іх. На беларускай мове вядуцца каляндарна-тэматычнае планаванне, вучнёўскія канспекты. Паколькі падручнікі змяшчаюць некаторыя рускія тэрміны, напрыклад, *Рабочий стол*, *Сетевое окружение*, то дзеці часта просяць: «А давайце мы гэты тэрмін перакладзём!», — і робяць гэта пісьменна. Тым больш што

беларускамоўнае навучанне — гэта свядомы выбар і пэўная скіраванасць гімназістаў. Гэтую думку пацвердзіла і дырэктар беларускамоўнай школы № 190 г. Мінска Людміла Шыцік: «Калі дзеці з самага пачатку вывучаюць усе прадметы на беларускай, засвоіць інфарматыку для іх няцяжка, да таго ж многія тэрміны — запазычаныя. Галоўнае тут — граматычнае выкладанне».

Але не ўсе тэрміны, што ўжываюцца ў падручніку, зразумелыя настаўнікам і вучням. «Справа ў тым, што асяроддзе дзяцей — пераважна рускамоўнае, і некаторыя словы яны не ўжываюць у паўсядзённым жыцці. Цяжкімі назаву словы *відарыс* (ізображение), *алгарытм галінавання* (алгоритм ветвления), а слова *пстрычка* (клік мышшу) гучыць смешна!» — расказвае Ніна Віктараўна. Дарэчы, вучні гімназіі № 9 традыцыйна займаюць прызавыя месцы на алімпіядах і адпаведных конкурсах.

Што да беларускамоўных версій праграм, то ў гімназіі яны не выкарыстоўваюцца, паколькі для навучання патрабуюцца толькі ўказаныя ў падручніку. «Лічу, што ствараць беларускамоўныя версіі немэтазгодна: па-першае, гэта моцна рабіць толькі спецыялісты кампаніі *Microsoft*, якой належаць правы на праграмае забеспячэнне. Па-другое, у структуры праграмы ёсць закрытая частка на англійскай мове, якую нельга разбураць, пераклад афармлення будзе надта працёмкім працэсам і можа збіць некаторыя функцыі. Большую праблему ўяўляе тое, што ў нас мала ўласных напрацовак, высакласных праграмістаў», — мяркуе Ніна Віктараўна. Таксама педагог выказала пажаданне, каб метадычныя і наглядныя дапаможнікі, інструкцыі былі перакладзены на беларускую мову.

Дзякуючы ініцыятыўным спецыялістам высокія тэхналогіі на беларускай мове выйшлі за сцены школы. Цяперашнія выпускнікі БДУІР Філіп Дайнека і Раман Андрыянаў вядуць курсы праграмавання на беларускай мове ў БДУ і БДУІР у межах уласнага праекта *course.by*. За 8 месяцаў навучання іх слухачамі сталі 200 чалавек: школьнікі, студэнты розных ВНУ, іншыя зацікаўленыя асобы. Праграма навучання ўключае тэорыю і практыку працы ў праграмах *HTML*, *Java Script*, *Ruby* (вэб-распрацоўка), *Wordpress* (сістэма кіравання зместам, напрыклад, блогам), у дызайне, распрацоўцы *iOS* (айфонаў), тэставанні.

«Курс у нас быў спецыяльна запланаваны на беларускай мове. Частка нашых слухачоў выбрала іх, бо тут цікавыя тэмы, своеасабліва моўная «тусоўка». Людзі прыходзяць і бачаць: сучасныя веды выкладаюць на беларускай мове, і гэта іх прываблівае», — тлумачаць Філіп і Раман. Аснова іх лекцый — уласныя напрацоўкі, электронныя дапаможнікі, пераважна

ўзятыя з інтэрнэту. Паколькі беларускамоўных дапаможнікаў адзінак, робяцца ўласныя пераклады тэкстаў з англійскай мовы. Ёсць асобы, якія самі дапамагаюць маладым выкладчыкам, дасылаючы матэрыялы на іх сайт.

У тэрміналогіі пераважна выкарыстоўваецца самастойны пераклад з англійскага і рускага варыянтаў. «Напрыклад, мы даём адразу тры варыянты: *folder* — *папка* — *тэчка*. Хаця тут можна гаварыць *дырэкторыя*. Тлумачэнне па-беларуску звычайна ідзе ад таго, як я сам разумею гэтае паняцце. Напрыклад, тэрмін *наслеждение* я пераклаў як *спадчыннасць*, *свойства* — *уласцівасці*, *переменная* — *зменная*, *настройки* — *налады*. Такія праблемныя словы каля 15. У дапамогу выкарыстоўваем папулярны перакладчык *Google translate*, беларускія версіі розных праграм, электронны слоўнік-даведнік па *HTML 3*. Юрцэвіча», — расказвае Раман Андрыянаў.

«Тэрміналогія, асабліва вузкасפעцыяльная, займае важнае месца ў нашым курсе. Але мы пяць гадоў вучылі камп'ютарную лексіку на рускай мове, таму і нам самім многія беларускія тэрміны здаюцца здзіўнымі, нават звычайная пара *строка* — *радок*, тым больш слова *тэчка* (папка). Самае цікавае, што нашы слухачы, паколькі засвойваюць тэрміны па-беларуску, такім чынам выкарыстоўваюць іх у рабочых кантактах, нават калі размаўляюць па-руску. Напрыклад, можна пачуць такое: «Мы стварылі *асобнік* класа», — дадае Філіп Дайнека.

На перспектыву маладыя выкладчыкі плануюць пашыраць беларускамоўную адукацыйную сетку ў іншых ВНУ, а таксама стварыць каманду для рэалізацыі праектаў у праграмаванні. «Добра, каб была ўсталяваная тэрміналогія, каб не было ніякіх ваганняў у падачы матэрыялаў, каб можна было карыстацца спецыяльнымі дапаможнікамі на беларускай мове. Таксама ёсць рацыянальнасць у лакалізацыі некаторых праграм для звычайных карыстальнікаў», — лічаць Філіп Дайнека і Раман Андрыянаў.

Як бачым, беларуская мова можа і павінна быць мовай навучальнага працэсу ў дысцыпліне «Інфарматыка, інфармацыйныя тэхналогіі» як дзяржаўная мова, якой падуладна засваенне шэрагу новых паняццяў. Аднак гэтыя паняцці павінны выкарыстоўвацца паслядоўна і з арыентацыяй на аўтарытэтных крыніцы. Прапаную некаторыя пераклады праблемных тэрмінаў.

Кацярына ШЧАСНАЯ,
малодшы навуковы супрацоўнік
Цэнтра даследаванняў беларускай
культуры, мовы і літаратуры
НАН Беларусі

Складаныя для ўжывання камп'ютарныя тэрміны

Руская мова	Англійская мова	Падручнікі па інфарматыцы для школ	Тлумачальны слоўнік па інфарматыцы	Беларускамоўныя варыянты праграм, сайтаў (<i>Facebook, mail.ru, avast</i> і інш.)	Прапанаваны варыянт
вкладка	tab	укладка	—	укладка	укладка
всплывающее меню	popup menu	усплывальнае меню	усплыўное меню	выныркі	усплываючае меню
расширение	enhancement	расшырэнне	—	—	расшырэнне
изображение	image	відарыс	выява	абразок, малюнак	выява
инструменты	tools	інструменты	інструменты	налады	інструменты
загрузка	load, loading	загрузка	загрузка, ладаванне	загрузка	загрузка
закачка, закачать	download	—	—	спампаваць	пампаванне, спампаваць
надстройка	add-on module	—	—	убудова	надбудова
настройки	options/settings	настройкі	настройкі	налады, налады	настройкі
папка	folder	папка	папка	тэчка	папка
по умолчанию	default	па ўмаўчанням	—	па ўмаўчанням, па змаўчанням	па ўмаўчанням
приложение	application	дадатак	прылада, прыладдзе, дадатак	дастасаванне	дадатак
удалённый доступ	remoteaccess	—	аддалены (дыстанцыйны) доступ	падалены доступ	аддалены, дыстанцыйны доступ
установка	install	устаноўка, устанаўліваць	ладаванне	усталяўка, усталяваць	устаноўка, устанавіць
устройство	unit, device	устройства	прылада	убудова	прыстасаванне
щелчок, щёлкните	click	пстрычка, пстрыкніце	пстрычка	клік, клікніце, пстрыкніце	клік, клікніце